

Caricatură de Wyncie King («New York Times Book Review», 1 Iunie 1924). O parte din oaspeții dela masa Adunării generale a PENClubului dela Washington.

Dela stânga la dreapta, *în picioare*: Hamlin Garland, Amerigo Castro (Spania), d-na Olga Ott (Danemarca), Robert Frost, Fannie Hurst, Arthur Davison Ficke, dr. Ludwig Stein (Germania), dr. A. T. Barnouw (Olanda). *Șezând în întâiul plan*: May Sinclair (Anglia), Mary Austin. *În jurul mesei, din cap încoace*: Alexander Black, Jules Romains (Franța), Marcu Beza (România), Octavio Barreda (Mexic) d-na Olga Knippev-Cekova (Rusia)

## P. E. N. - CLUBUL ROMÂN

Anul când începe să se vorbească la noi de PENClub este 1923. Nici în străinătatea de unde ne venea, numele acesta, atât de englezesc, de asociație internațională de scriitori, nu era mult mai vechiu. El apăruse numai decât după războiu, ca un manifest. Fie că e poet, eseist sau nuvelist, omul de condeiu mișcă lumea. Dacă scriitorii cei mai de seamă ai fiecărui popor, în loc să răscolească patimile, s'ar lega să pună în lumină ceea ce apropie pe oameni, ei ar alcătui cea mai strălucită armată a păcii. Prin așezarea împreună a inițialelor celor trei categorii de scriitori amintiți se căpătase cuvântul PEN, care în englezește înseamnă pană sau condeiu. Prin strângerea în jurul unei mese, la o cină, a câtorva reprezentanți ai breslei cu acest program, PENClubul se născuse. Dela o formație tipic londoneză, având ca părinte pe scriitoarea plină de voie bună, Dawson Scott, el trebuia să iasă din insula cea mândră și să cuce-

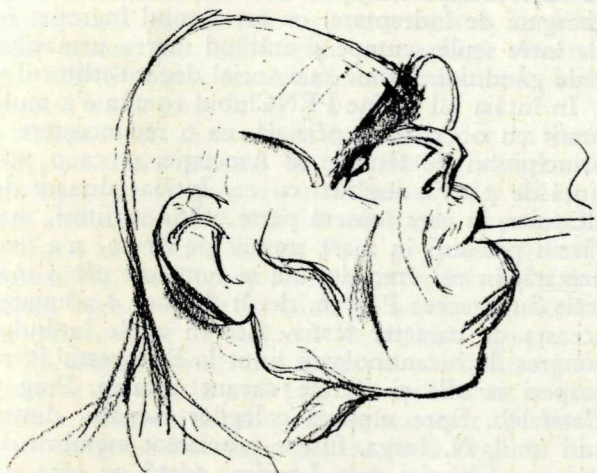
rească lumea. Englezii sunt deprinși cu micile înjghebări, aproape familiare la început, din care mai târziu au scos regule de viață sau imperii. După zece ani de lucru sub președinția lui John Galsworthy PENClubul pătrunsese în 43 de țări. Intre ele se număra și România.

Cel dintâiu scriitor român care a aflat de PENClub și a făcut parte din el a fost Marcu Beza. El era menit să fie părintele spiritual, un fel de Dawson Scott mai stăpânită și mai stilizată, al secției române. Cred că prin 1923, la îndemnul lui, putuseră să apară la Stratford-pe-Avon, la o adunare anuală a Societății în preajma lui Shakespeare, d-nii I. Al. Brătescu-Voinești și M. Antoniadă. Era ca un fel de întâe luare de legătură, după care trebuia să urmeze în țară organizarea. Prin Noemyrie acelaș an, Marcu Beza se găsea în București și, între altele, alergând din om în om, izbutea să înjghebeze cea întâe ședință a PENClubului ro-



mân, căreia până astăzi n'a mai putut să-i stea o a doua, la fel de măreață, alături.

Știi că în «Ideea Europeană» de pe vremuri a trebuit să îmbrac un stil de mare sărbătoare ca să nimeresc tonul și speranțele serii din sala trandafirie a Hotelului Bulevard și s'o pot schița



I. Al. Brătescu-Voinești (desen de Victor Ion Popa)

în câteva rânduri. Mai bine decât mine, Victor Ion Popa putuse să prindă, pe sub masă, ca să nu rănească, te miri cum, gravitatea atâtor oaspeți, cel puțin chipurile mai apropiate de el. Unele din acestea au plecat dintre noi. Ar fi păcat să se uite acela al lui Vasile Pârvan, pentru care viața, tragică, și elevii lui, adoranți, au răspândit cu predilecție mașca atentă și întinsă înainte ca și cum ar asculta glasuri numai de el deosebite. Buzele parcă șoptesc și ele, ca și cum ar repeta neauzit, pentru sine, ca să nu le piardă mai târziu, destăinuirile acelor glasuri. Victor Ion Popa n'a mers așa de departe. El avea în față, plin de veselie, făcând glume și primind împunsături, pe un Vasile Pârvan mai vremelnic, dar chiar prin aceasta mai viu și mai bine cunoscut. Iată-l cu exactitatea pe care n'o păstrează nicio fotografie și mai ales nicio prelucrare plastică, a părului asvârlit la întâmplare în căldura mesei, cu tonsura monahală și cu ceafa și urechea lui de țaran moldovean. Sunt atât de veridice și astăzi, încât dau fiori, ca o prezență. Și iată-l, cu sprâncenele viroase, cu nasul și cu buzele hilare, așa cum l-au cunoscut atâția, înainte să-l întunece boala sau sarcinile tot mai numeroase și înalte, naționale și internaționale.

Marcu Beza făcuse însă greșala de perspectivă, care lui, cetățeanului trimis de Titu Maiorescu de ani de zile la Londra, i se poate ierta, că văzuse în Vasile Pârvan un secretar, la ordinele unui președinte. Il înșelase poate calitatea lui de Secretar general al Academiei Române, unde se socotea însă urmașul hotărât să-l întrecă, al lui Mitiță Sturdza,

care fusese mai tare decât toți președinții. Președinte al secției românești trebuia să fie Brătescu-Voinești, scriitorul bunătații! Cât a trăit el, Vasile Pârvan a înțeles să lucreze singur. Nenorocul lui a fost că și-a luat ca ajutor de secretar, întâiu pe Dragoș Protopopescu, celălalt scriitor român care fusese împreună cu Beza membru al PENClubului dela Londra, dar chiar pe acea vreme îndepărtat de București prin numirea la catedra dela Universitatea din Cernăuți, sau prin călătorii de studii în Anglia, și apoi ca un înlocuitor al acestuia, până s'ar fi putut întoarce la datorie, pe mine. După dispariția neașteptată a lui Pârvan, comitetul, alcătuit din președințele, uitat, și din secretarul, locțiitor de zile rele, s'a trezit cu puterea pe brațe și a păstrat-o în aceeași formație, necontestată sau neluată poate destul în seamă, până în alegerile din 1932. E vorba, firește, de alegerile de comitet ale PENClubului. Trecuseră cinci ani de interimat. Ședința din Noemvrie 1923 arătase altfel și făgăduise altceva.

«Intre pereți și stâlpi de marmură s'au adunat întâia oară membrii centrului român al clubului PEN, la o masă care trebuie să aibă totdeauna ca arhetip Ospățul lui Plato cu ghirlandele de trandafiri ale gândirii. Erau scriitori bătrâni și scriitori tineri, scriitori vechi și scriitori noi, Poeți, Eseiști și Nuveliști, după litera statutelor, și era, mai prețios decât atât, după adevărul acela că o sumă e mai mult decât punerea la olaltă a unităților alcătuitoare, și un fragment de atmosferă încă necunoscută.



POPA

Vasile Pârvan (desen de Victor Ion Popa)

Se întâlneau scriitori români, dintre cari mulți altminteri și-ar fi rămas ca mai înainte străini sau s'ar fi ocolit, fără alt scop decât al acestei întâl-niri. Nu-i stărnise un interes de breaslă nici nu



se sărbătorea vreunul din ei. Nu se pregătiseră nici discursuri sau toasturi de-acasă. Discurs și toast erau chiar oprite. Cei mai mulți nu știau cine-i chemase și de ce veniseră. Dar un orânduitor era și nici sărbătoritul nu lipsea. Se simțea chiar prin răceala dela început între grupele în



C. Rădulescu-Motru (desen de Victor Ion Popa)

picioare și răslețe, vorbind încet, dinaintea recilor oglinzi. A răsărit și când frânele au scăpat deodată pentru o clipă din mâinile criticii și telegramii primejdiei au trecut cu copitele lor de tuciu peste creștete. Orânduitorul și sărbătoritul se afla de față numai în duh. El era ideea că toți purtătorii de condeiu cu năzuință de artă sunt legați între ei prin aceleași ținte, dorite și urmărite mai presus de orice ispite și piedici, și că această comunitate, ca să fie activă, trebuie să ajungă prin punere în contact la simțul propriei solidarități.

Scriitorul nu creiază pentru artă decât în singurătatea personalității lui. Inchis acolo, el își ascultă propriile legi și li se supune. Orice înrăurire de afară primește numai decât tratamentul șoricelului strecurat pe urdiniș în cetatea cu chiluțe de aur a stupului. Numai undele vagi, aerul plin de muzica mirosurilor grădinii, intră și ies nevăzute. Prin ele lucrătorii se mișcă și prin ele trăesc, fără să-și dea seama, aplecați pe un lucru care nu se poate naște decât din credința că e unic, fără pereche îndărăt și într'un singur exemplar peste secole. Nimic mai individual decât scriitorul.

Dar această creație se alcătuește din elemente care sunt rupte din lumea înconjurătoare. Ea o răsfrânge și nu poate fi auzită decât în ecurile pentru care acea lume a pregătit urechea. Când creația e o mare depășire a clipei, trebuie organul mai ascuțit al criticii de rasă sau e nevoie de o trecere de vreme până la un răstimp cu sunete asemănătoare, pentru ca să fie în sfârșit înțeleasă.

Și aceasta ca direcție de venire! Dar, după ce a fost încheată, ca direcție de pornire? O asemenea concentrare a epocii în trăsăturile fundamentale, în care epoca haotică și abia conștientă de puterile ei, se regăsește uimită și-și descoperă uneori firul roșu, rămâne, chiar după trecerea acelei epoci, ca niște stâlpi înfipti din loc în loc, tumuli și ghergani de îndreptare, cu tot secolul îngropat în ele între scule scumpe și arătând mereu urmașilor căile gândului. Nimic mai social decât scriitorul ».

În întâia lui vreme PENClubul român s'a mulțumit cu o existență oficială, ca o recunoaștere a principiului de temelie al Asociației și ca o puțință de păstrat legături cu ea. Întâia adunare de alcătuire, la care luaseră parte atâția scriitori, mai târziu pierduți în mare număr pe drum, n'a fost urmată, în cei vreo doi ani și jumătate cât a mai trăit după aceea Pârvan, decât de încă o adunare, aceasta de caracter festiv. Era în zilele întâiului congres de bizantinologie ținut la București. Intre oaspeți se afla și marele savant catalan, Puig y Catafalch. Spre uimirea colegilor români, dintre cari unul, N. Iorga, fusese proclamat membru de onoare al secției dela Londra, odată cu câte un reprezentant al scrisului fiecărei țări culte și probabil la arătarea lui Marcu Beza, dar n'a știut



S. Mehedinți (desen de Victor Ion Popa)

niciodată precis despre ce e vorba, iar al doilea, Pârvan, era un fel de președinte al centrului român, fără să-l prețuiască destul, ei au descoperit, nu știu prin ce întâmplare, că veselul și verdele bătrân făcea parte din secția catalană a PENClu-



bului. Invățat cu tradiția Asociației, el a arătat poate dorința să-și cunoască și colegii literari români la o cină împreună. În felul acesta, a doua adunare a PENClubului român o mulțumim Cataloniei depărtate, despre care puțini credeau atunci că va fi în stare să ajungă vreodată o țară. Ea izbutea deocamdată un lucru mai greu și care putea să-i dea încredere pentru sarcina, dovedită mai ușoară, de mai târziu: să strângă din nou pe PENClubuștii români, cari tocmai bine începuseră să-și uite de ei.

Masa a fost dintre cele mai calde, dar nu mulți își pot aduce aminte de ea. Pârvan nu era, în deobște, un prieten al numărului, chiar când el era alcătuit din scriitori, iar atunci, în deosebi, înțelegea să-l înconjure pe Puig y Catafalch într'o atmosferă, ca să amintesc de numele Asociației, mai mult eseistă decât poetică și novelistă. Aceasta se petrecea pe la mijlocul lui Aprilie 1924.

Participarea centrului român la adunările anuale, care se țin tot în altă țară, de unde vine o invitație a centrului local, și au un caracter de adevărate congrese internaționale, se făcea regulat. Biurotul nu știa însă totdeauna nici cine-l reprezintă

le cunoaștem numai noi. Așa s'a întâmplat, de pildă, delegației alcătuită din doi mari scriitori ai



I. Pillat (desen de Victor Ion Popa)



Mihail Dragomirescu (desen de Victor Ion Popa)

nici cu ce mandat pleacă. Chemările și ordinea de zi din străinătate n'ajungeau la adresă decât după ce nu mai erau actuale. Aceasta n'a împiedicat să fim foarte bine înfățișați și, firește, uneori să creem și situații hazlii, pe care aveam grija să

noștri, care, pe de o parte, din întârzierea pusă în înzestrarea cu mijloace trebuitoare, și apoi, din lipsă de informație, a ajuns la Berlin tocmai după ce congresul se încheiase și congresiștii plecaseră într'o excursie de a cărei urmă nu s'a mai putut da.

De altminteri, PENClubul însuși își căuta pe acea vreme formele de organizare. Surprins de o biruință prea repede, el se trezise rășbit în câteva continente, împodobit numai cu un crez ideologic într'o singură propoziție, ca un Apollo cu o ramură de măslin în mână. Incepea să se simtă nevoie de mai mult. Dovadă ceea ce găsesc în aceeaș «Idee Europeană» din Iulie 1924, unde îmi împlineam, cel puțin în forma unor notițe informative, sarcina pe care o aveam și mai mult n'o aveam, de ajutor de secretar, dacă Pârvan era secretar al PENClubului român.

«Pe la jumătatea lunii florilor s'au adunat la Washington scriitorii din toate țările, membri ai Clubului internațional PEN. Sol al țării și literaturii noastre pornise într'acolo încă dela 3 Mai, prietenul și colaboratorul nostru, Marcu Beza. Starea leului împiedica și alte plecări.

Primirea a fost vrednică de gazdă și vrednică și de gândul care strângea la un loc atâta floare a minții. Scriitorii apăreau, lumii și lor, ca o putere. Ei veneau ca să se cunoască și să se apropie și, prin aceasta, să ducă la o cunoaștere și la o apropiere între ele a țărilor care-i trimiseseră. Scutieri ai idealului, se întâlneau pentru o pace, mai adâncă decât aceea a tratatelor.

Printre hotărârile luate au fost:



1. Formarea unui comitet central internațional la Londra în care să fie reprezentate toate națiunile unde s'au întemeiat PENCluburi și

2. Trimiterea la Londra de către fiecare secție de rapoarte despre activitate și redactarea din aceste rapoarte a unei dări de seamă anuale.

lor ca prezidentă de onoare. România e la o mare distanță și puțin cunoscută d-voastre; dar literatura stă deasupra oricăror mărginiri de loc și de timp. Ba, cu cât o literatură e mai distinct națională prin depărtare, cu atât mai interesantă devine, completând într'un fel concepția noastră asu-



Sedința de deschidere a Adunării generale a PENClubului la Oslo, în 1928, în Sala de ședințe a Parlamentului norvegian

La strălucita cină dela Hotelul Pennsylvania chiar și bucatele au manifestat pentru o înfrățire a celor mai deosebite popoare. Cantalupul frapat cu care s'a început masa era Old England, supă mexicană, țelina belgiană, ridichile germane, măslinile spaniole, peștele american, cartofii, firește, cehoslovaci, sosul la sparanghel olandez, friptura franceză. Nu lipseau nici bucătăria daneză și nici cea italiană, cu toate că literatura nu venise. Cu ce se putea încheia mai bine acest ospăț decât cu Café Roumanie, care era probabil cafea turcească?

D-l Marcu Beza, care nu s'a cinstit numai pe sine, dar și țara și breasla, prin chipul cum a știut să ne înfățișeze și să se facă prețuit la această adunare internațională a scriitorilor, a ținut cu acest prilej frumoasa cuvântare de mai jos:

E o plăcere osebită pentru mine a vă saluta în astă seară din partea scriitorilor români, cari dintru început au îmbrățișat din toată inima ideea lui PENClub, având în frunte pe însăși Regina

pra umanității. Vă amintiți în Pantagruel al lui Rabelais, acea carte caracteristică pentru largă vedere a Renașterii, cum călătorii spre templul lui Bambuc ating în sfârșit mult căutatul oraș și cum marea preoteasă le dă să bea vin, care, fiind din aceeași fântână, pare totuș fiecăruia dintr'înșii cu totul deosebit. De mi s'ar făgădui să folosesc aci o comparație din lumea oprită a băuturii, aș zice că literatura este ca vinul din templul lui Bambuc. Are în fiecare țară aroma ei proprie, pe care suntem încântați s'o gustăm ».

Cuvântarea a mers mai departe, dar ea a fost o slabă răsplată, ca și călătoria peste Ocean în Berengaria, cel mai frumos transatlantic al șantierelelor engleze, ca și toată amețeala Lumii Noi, pentru că Beza avea să piardă mai mult, lipsind tocmai pe acea vreme din Londra. Atunci, în Mai 1924, în capitala Angliei fără ploi ca niciodată, afară de ziua Derbyului dela Epsom, când a turnat cu găleata, a fost cel mai frumos episod din viața



aceasta de zece ani a PENClubului român. Mă întâmplasem acolo pentru mai mult timp, dus de alte treburi. Cred că era de față și Dragoș Protopopescu. Ar fi fost păcat să lipsească un martor, pentru că m'aș fi sfiit, fără el, să spun tot adevărul, de teamă să nu pară mai mult decât a fost acest adevăr. În acel timp au venit la Londra, în înțâia lor călătorie prin Europa de după războiu, Suveranii României, iar Regina Maria a fost sărbătorită ca Președinte de onoare a PENClubului român într'una din cele mai strălucite ședințe pe care și le-a putut visa vreodată centrul englez. De nu i-am fi dat decât puțința și măgulirea acestei ședințe, și toată existența noastră ca secție aparte, fără nicio altă faptă, ar fi fost cu prisos îndreptățită.

Erau față vreo 250 de scriitori în soarele unei amiezi primăvăratice, care te făcea să crezi din dărățul geamurilor Londra năvălită de stoluri de porumbei albi. La o masă pătrată, la capătul meselor lungi, crini mulți, crini puternici, ca o vedenie de Kew Garden, umpleau vasele. Spre un loc de-acolo însoțea pe Regină, cu o pălărie mare albă ca un fond pentru obraz, John Galsworthy și o curte de câțiva mari scriitori, cari aveau să se așeze la masa pătrată. Intre ei se afla și oaspele obișnuit al zilei, Carol Ciapiek. Președinta noastră

Galsworthy. Numele i-l uitase. Totul s'ar fi făcut și pentru noi legendă, dacă n'am fi avut-o ca atunci înainte, cu acelaș răs luminat de dinți și cu observațiile iuți și colorate. Ar trebui refăcută poate acea clipă, cu Regina prezidând o masă a PENClubului român și cu un oaspe de departe la dreapta ei, care ar aștepta, de grija răspunsului, cuvântul citit al vreunui membru din comitet. Norocul lui ar fi numai că nici Președintei de onoare nu-i plac discursurile și lucrul se știe.

Alți români, primiți ca oaspeți de onoare și directori de ziare la Londra, au fost d-nii N. Lupu și Stelian Popescu.

Incepând chiar din 1927, PENClubul român întră într'un nou fel de viață, cu manifestări poate mai puțin mărețe, dar cu forme obișnuite celorlalți membri din alte țări ai Federației și copiate după ele. Penclubiștii români au aflat treptat că se pot aduna la o masă camaraderească odată pe lună. Numărul celor prezenți nu era totdeauna mare, dacă nu se ivea vreun prilej neașteptat, ca o vizită de scriitor străin, o discutare de problemă internă sau ceva care putea să semene cu o alegere de comitet. Propriu zis comitetul în toți acești cinci ani a fost alcătuit numai din președinte și din secretar și a avut caracterul interimar de care am amintit. Se



P. E. N.-Clubul la Viena

de onoare își mai aducea aminte acum câteva săptămâni, când i-am amintit de ziua dela Londra, de englezeasca lui tăioasă și de privirea albastră îndrăzneată, pe care o plimba peste acea lume ascuțită, în cuvântarea de răspuns la salutul lui

poate spune că nimeni nu l-a ales, ci a fost găsit, cum s'a găsit și el, fără să-și mai dea seama în ce fel și de când, în cele două locuri de răspundere.

PENClubul român a putut în acelaș timp să primească mai mulți oaspeți și să facă legături și



chiar programe de lucru comun cu alte PEN cluburi. Scriitori francezi mai cu seamă Maurois, Maurice Bedel, Colette, Géraldy, Duhamel, scriitori italieni, Marinetti, Agnoletti, scriitori și artiști germani, Däubler, Ponten, Roda-Roda, Thea Maria Lenz, scriitori polonezi, Jellenta, scriitori englezi,

silvăneni. Ca să-i mângâie sufletește starețul le-a învățat limba și a descoperit astfel România. Prin rugăciunile lui, în afară de socoteala oamenilor și de vitejia vitejilor, au putut să se întoarcă din trecut în puternice forme de Stat Cehoslovacia și să iasă mărită țara pe care începuse s'o iubească.

Lângă scaunul bătut în pietre scumpe al lui Dumnezeu am putut ajunge și prin el. Acestea au fost începuturile de sânge ale legăturii noastre.

După ce timpurile s'au așezat, abatele dela Strahov a înființat o societate ceho-română, al cărei președinte este încă. Ce vizite și studii de cunoaștere a făcut ea cu putință, în câte fapte de apropiere între cele două țări, unele mai zgomotoase și de toți cunoscute, dar altele pentru totdeauna rămase într'o voită umbră creștinească, s'a găsit în cei mai bine de zece ani amestecată, nu vreau să înșir aci. Știu că smerenia înaltă a monahului ar fi îndurerată și că m'ar căuta cu privirea în mulțimea închinătorilor, ca să mă certe. Ele sunt mai multe decât ne închipuim și nu e nici una



P. E. N.-Clubul în parcul Mănăstirii dela Melk

Baerlein, scriitori bulgari, Balabanov, Costov și alții au apărut în cursul anilor, chiar în mai multe rânduri la întrunirile PENClubului român sau la membrii Comitetului și au învățat să ne cunoască la noi acasă. Scriitori români au călătorit în străinătate anume ca să viziteze și alte PENCluburi și au fost întotdeauna bine primiți. În Bulgaria s'au pus chiar începuturile unei colaborări, prin traduceri și schimburi intelectuale, care au dat câteva roade neașteptate. S'a mijlocit, la Atena, într'o întâlnire cu marele poet Kostis Palamas și după discuții cu alți scriitori mai tineri, pentru înființarea, astăzi faptă, a unui PENClub elen. S'a luat parte la comemorarea unor scriitori internaționali, cum a fost aceea a împlinirii de 50 de ani a scriitorului de idiș din Polonia, Șalom Asch.

Dar cea mai mișcătoare serbare din acest timp a fost poate proclamarea de membru de onoare al PEN Clubului român, singurul pe care îl avem, a abatelui Metodi Zavoral. Această proclamare o făcea însuși Ministrul Cultelor și Artelor, d-l Alexandru Lapedatu, la o cină anume întocmită, într'o seară de Mai 1928. Starețul alb, cu inel albastru de episcop catolic, e nu numai cel mai mare orator bisericesc al țării lui, dar și un scriitor foarte citit.

« Povestea, care-l leagă de noi a abatelui Zavoral, o cunosc astăzi și copiii. În timpul războiului, sălile sihăstriei lui de deasupra orașului Praga, se schimbaseră într'o casă samaritană care adăpostea răniți. Printre ei se nimeriseră destui români tran-

care să nu fi pus ceva la mai bunul nostru nume în lume și la o mai sănătoasă încredere în sine și în puterile cele fără vestejire ale poporului.

Călcând pe urmele lui Iarnik, Metodi Zavoral a ajuns la noi prin Transilvania și prin folklor. Limba lui însăși are ceva din asprimea de scoarță sau de icoană a Bibliei și din tinerețea isteată și crudă a unei șezători de țară. Intre noi, la București sau în Iași, cu vorba noastră iute și neologistă, abatele ascultă, zâmbește și tace. I-am fost călăuză și știu. Dar l-am văzut și la Blaj, în sala de mâncare a mitropoliei unite, cu mitropolitul român de față, el însuși un baciun mareț de suflete, și cu toți canonicii și prelații întâmplați acolo, ca să-i facă o curte de învățați și de smeriți întru Domnul. Era altul. Se simțea la larg. Spusa lui se împletea cu a lor, fără nicio silință. Parcă vlăstăriseră pe aceeaș tulpină. Nici biblioteca barocă din mănăstirea de departe, nici Maica Domnului cu mantie albastră, de Dürer, din Pinacotecă, nici întreaga tradiție romană, atât de vii la el acasă și înconjurându-l cu un chenar străin, nu se mai simțeau dincoace. Sub hainele de înalți prelați și prin rama de aur a bisericii catolice, țărani ardeleni și țărani ceh se simțeau aproape ».

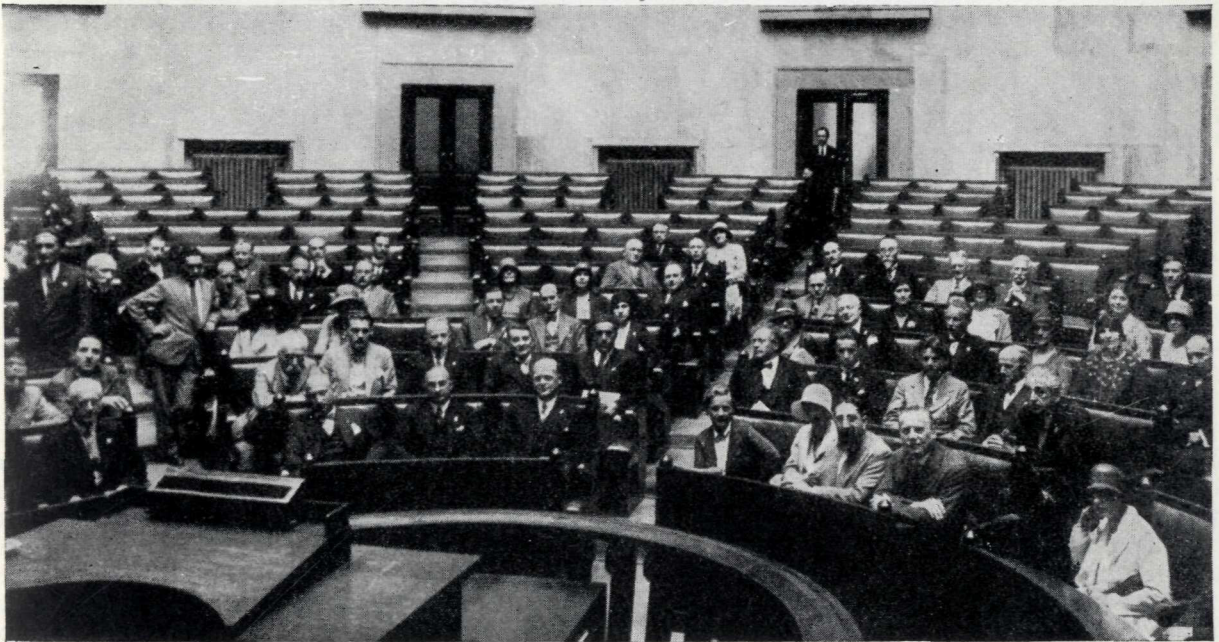
Participările prin delegați împuterniciți în regulă, la adunările anuale, au dus, în afară de foloasele prezenței și ale legăturilor individuale, la o colaborare efectivă. Existența PENClubului român a putut fi urmărită în publicațiile internaționale ale



asociației și în dările de seamă ale congreselor ei. În câteva rânduri, cuvântul lui ducând la alcătuirea unui quorum necesar, a putut fi hotărîtor. Textul moțiunii dela Budapesta, hotărîtor pentru activitatea și îndreptările viitoare ale PENClubului, în ultima lui formă, mult slăbită, se datorește intervenției noastre, la care s'au alipit numaidecât Italia, Elveția, Suedia. În chestiunea încuviințării de funcționare a unei subsecții a scriitorilor de limbă ungară din România, în cuprinsul PENClubului român, două congrese au stăruit și în cele din urmă a intervenit însuși John Galsworthy, ca să dăm această pildă a înțelegerii spiritului în care a fost gândit PEN Clubul și să servim o lecție altora mai puțin largi. Incercarea noastră, de înjghebare a unei colecții de traduceri din literaturile mai ales ale popoarelor vecine, a stărnit, cum era firesc, un deosebit interes și o prietenească pismă. E de altminteri singura experiență făcută și întâia ieșire în domeniul practic din propunerile și discuțiile pline de perspective și de bunăvoință ale adunărilor generale, dar care n'au izbutit să treacă din ideal în real. Cel mai tipic fapt în această privință rămâne Premiul literar al PENClubului, care trebuia să fie începutul și semnul unei conlucrări internaționale, nu numai cu elemente ideologice. Lucrarea premiată nu urma să aibă o răsplată în bani, ci să

pricini, dar în deosebi din lipsa de înțeles a marilor literaturi, care își găsesc, și fără o asemenea recomandare, calea lor largă în lume. Înlesnirea privea în cea mai mare parte literaturile cu o limbă de rază restrânsă. Apoi, poate că și condițiile de prezentare erau destul, dacă nu de grele, de incomode. Lucrarea trebuia să fie nu numai inedită, și să aștepte o hotărîre a juriului care s'a amânat trei ani, până a fost lăsată în lumea bunelor gânduri neîndeplinite, dar să fie într'o traducere franceză, scrisă la mașină în cel puțin 50 de exemplare și într'o formă fără greș, gata de tipar, care să nu-i știrbească valoarea din limba originală. Limba franceză ea însăși, pe care noi pe continent suntem, printr'o veche tradiție, deprinși s'o privim ca limbă universală, rămânea închisă cel puțin pentru jumătate din secții. Premiul literar al PENClubului a căzut și lucrările înaintate au fost, cu arătare de păreri de rău, întoarse autorilor.

PENClubul român începe tot de atunci să aibă o cronică, pe care oricine o poate găsi răsfoind revistele vremii și mai ales « Gândirea » și « Boabe de grâu ». În fiecare an el e întâlnit tot în altă țară din Europa. Incheierile și aspectele congreselor anuale au fost popularizate, prin comunicări publice, prin scris și prin radio. Uneori a fost nevoie și de scrisori deschise, ca aceea către Jules Romains. Asociația,



Una din ședințele de lucru ale Congresului dela Varșovia al P. E. N. Clubului

găsească porți deschise prin traduceri în toate țările care au o secție a PENClubului și, prin imitație, și mai departe. Numărul romanelor și nuvelor trimise spre cercetare n'a trecut niciodată peste șapte. Întreprinderea a căzut din multe

care era la început numai o ciudățenie, prindea o închegare proprie și își câștiga un rost, în care oamenii de bună credință, tot mai mulți, se obișnuiau treptat să creadă. În 1927 delegația noastră la Bruxelles era alcătuită din Nichifor Crainic și



Marcu Beza, venit de peste mare. Se mai găsea de față, Panait Istrati, mai mult ca scriitor francez și legat de literatura Franței, și se mai găsea locțiitorul de secretar, care era mai dinainte în capitala Belgiei, adus de alte însărcinări, mai puțin literare. În 1928 delegația română, alcă-

talazuri. Oton Zupancici, urcat în aeroplan la Viena, venise prin ploaie și grindină. Parcă trebuiau să dea o luptă toți, stârnită în aer și pe apă de vechile zeități scandinave, ca să ajungă în Oslo, într'o zi de Iunie, cântăreți de câteva continente. Miss Dorothea Mackellar pornise de mai bine de



Câteva mese dela banchetul P. E. N. Clubului (între oaspeții nevăzuți în fotografie, d-l Zaleski, ministrul de externe al Poloniei)

tuită de rândul acesta numai dintr'un membru, acel locțiitor, lua drumul de miazănoapte al capitalei Norvegiei.

Iată în « Gândirea » din Octomvrie 1928, ca un fel de punere în scenă și prezentare a unui congres de acestea anuale, care seamănă în linii mari cu toate celelalte, o schiță a zilei întâia dela Oslo. Poate că e mai bine ca PENClubul să vorbească el singur, spunându-și mica poveste așa cum și-a schițat-o în cursul anilor, decât să fie făcut din nou, bucată cu bucată, de mâini străine.

« Marea Nordului fusese rea. Vapoarele plecate dela Anvers înaintaseră anevoie împotriva vântului care le sufla drept în piept — și erau vase grele oceanice! Vaporașul dela Newcastle la Bergen, lovit toată vremea în coastă, se mișcase mai mult în loc și-și îmbolnăvisese toți călătorii. În marea daneză, vasul de poștă dela Hamburg, după ce străbătuse canalul Kiel, intrase între insule în căutarea Kjöbenhavei pe o zi cețoasă și rece. Dela Sassnitz la Trälleborg, Marea Baltică ne legănase vânăta, cu izbituri de

o lună de acasă, șubredă și albastră, din Sidney al Australiei.

Dar dela locul întâlnirii puțini lipseau. Lipsea Bojer, romancierul, care atâta stăruise anul trecut la Bruxelles, ca să ne aibă. Zăcea doborât de o aprindere de plămâni, la doi pași de noi. Lipsea Galsworthy, care se întorsese din drum, din Germania. O telegramă de boală a soției îl chemase acasă. În schimb fețe noi înviorau adunarea. Uite capul pletos și uite mădularele de mitologie germanică, ale lui Theodor Däubler. Când se mișcă el, parcă se întâmplă mutări din loc în toată sala. Un secretar, bălăiu și subțire, atent de după ochelari, îl însoțește pretutindeni. El vorbea de odăița florentină, cu fereastra sub streășina lată a Renașterii, cu porumbeii albi și cu vedenia măgurilor cu campanile de chiparoși și cu campanile de piatră, unde transcrie manuscrise de ale maestrului. Acesta, însuși, întrebat de amintirile studiilor grecești, făcute ani la Atena, între ruinele fără moarte, și apoi prin insule și pe sub Olimp, povestea de



origina triestină, de legăturile pe care le avea la Liubliana, de șederea la Paris, ca o adevărată întrupare de fiziologie și de cultură trirasistă, a Europei. Uite alături, mic, fin și alb, ca un contrast voit, pe Carles Riba, scriitorul și omul de știință catalan. El se strecoară și zâmbește. E din oamenii cari vorbesc prin simplă apariția lor și cu cari duci dialogurile sufletești fără cuvinte. După ce au trecut, ești mai odihnit și plin de propriile răspunsuri, ca un tufiș de liliac de mireasma lui. Stări pe care le lasă după ele mai de obicei femeile, când sunt candido și fără zguduiri sensuale în jur, ca niște figuri preraphaelite sau ca o statuie greacă. Riba e un mediteranean îndrăgostit de Barcelona, unde e profesor auxiliar la universitate, dar îndrăgostit și de Acropole, pe care o cercetează des. Conduce secția greacă a Fundației Bernat Metge, care la expoziția cărții catalane dela Madrid, de anul trecut, a stârnit admirația și pisma Spaniolilor.

arenă. Trec, tineri toți, cu flacăra din ochi, cu mișcările iuți și cu limba dulce, atât de asemănătoare cu a noastră, care stârnesc o bunăvoință caldă și liniștită, ca un subiect desvoltat și coborât în lume, de metopă clasică ateniană. Nimeni nu poate vedea în ei niște revoluționari și dărâmtori de State. Spun așa de frumos versurile și sunt așa de bine crescuți și de parizian îmbrăcați! Uite pe Julius Germanus, profesorul orientalist dela Universitatea din Budapesta, care luase anul acesta locul contesei dramaturge Teleki, și cu zâmbetul lui roșcat și împăciuitor căuta să slăbească supărările de trombon naționalist ale celui de-al doilea scriitor ungar dintre noi, doctorul Anton Rado. Ca să-mi facă plăcere vorbea de chestia optanților, cum în Ungaria prin urmare publicul era tendențios informat, când i se spunea că pământul expropriat dela magnați se împărțea numai Românilor, și se scăpa, pe semne din obișnuință, să ceară lămuriri



Dela masa dată P. E. N.-Clubului de orașul Budapesta

Riba era însoțit de alți doi conaționali, poeți și esești, născuți tot după 1893 ca și el, și tot ca el îndârjiți luptători pentru drepturile la viață proprie a Cataloniei. Spania și Primo de Ribera sunt pentru ei pânda roșie plimbată pe dinaintea taurului în

despre « Transilvania de sub ocupație ». La îndreptarea mea, care fără să vrea se făcea ascuțită, cunosătorul de limbi arabe și mic-asiatice dădea îndărăt cu zâmbetul și mai trandafiriu, pe când, pentru mine, contesa dramaturgă în călătorie de



propagandă națională își arăta alături de el gura cam trecută, cu buzele roșii prea rășfrânte de ani, dar cel puțin cu argumentul de-a-dreptul. Uite-l pe Felix Salten, hotărît să ducă pe toți scriitorii anul viitor la Viena și începând din ziua întâia convorbirile de culise; pe puternicul Ferdinand

cane» și altele, de lângă stația centrală de tren a capitalei daneze, și unde a trebuit să văd, atunci când nu m'aș fi gândit niciodată la București, pe inginerul Zechini aruncat din tun într'o plasă la cincizeci de metri; uite pe Sven Borberg, cu soția lui diafană, ca un Hamlet uitător de răsbunare,



In grădina vilei scriitorului Hatvany (dela stânga spre dreapta: Emanoil Bucuța, Șalom Asch, Victor Eftimiu, d-na Hatvany, d-nul Hatvany, d-na E. Bucuța).

Goetel, care, deși de obârșie germană, se uită la toată această societate învechită, de țări în decadență, cu încrederea în sine de învoire mesianică panslavă, a Polonezului de astăzi; pe Iosif Opatovsky lângă el, prognat violent și cu fruntea fugătoare de necrezut, ca o mască de luare în răs, a scriitorilor în idiș, cu organizația la Vilna; pe Ivan Șismanov, cu lungă lui redingotă, mereu vânturată de neastâmpărul curios și adânc omenesc al purtătorului, care nu lasă pe nimeni neîntrebat și nescotocit; pe Martin Andersen Nexö, danezul așezat în Germania, cu toată înfățișarea rotundă, plină de viață, tunătoare și filogermană, până la punerea în încurcătură a colegilor germani de baștină înșiși, care mi-aduce aminte așa de bine de anii mei de studenție și de profesorul Roethe dela Berlin. Uite, din cunoscuți, pe Jules Romains, politicos și precis; pe Benjamin Crémieux, vorbăreț și vesel, care istorisește despre minunile parcului Tivoli, o grădină aproape obișnuită cu «distracții ameri-

însurat cu Ofelia și scriind piese de teatru; uite pe toți Englezii și Olandezii, pe Arne Kildal, gazda și pe ajutoarele lui, Barbra Ring, ascunzându-și foarte bine anii, și pe Fritz von der Lippe, îndatoritor și spelb ca un german crescut în nisipurile pomeraniene.

Alcătuiau toți la un loc al șaselea congres al Clubului internațional al poezilor, eseistilor și nuveliștilor (PEN), deschis într'o zi de Iunie însoțită la Oslo.

Douăzeci și trei de țări și o sută de oaspeți erau de față. Ședințele puteau să înceapă!

Iar cronică știe să povestească mai departe, alte și alte întâmplări.

În 1929 PENClubul se aduna la Viena. Din partea României luau parte Nichifor Crainic și locțiitorul de secretar. Pentru că se găseau de față Emil Riegler, care se nimerise în capitala Austriei ca să-și întregască lucrarea lui de doctorat muzicolog și descoperise delegația românească, precum



și soțiile celor doi scriitori, ședințele PENClubului puteau număra nu mai puțin decât cinci Români. Faima împărătescului oraș a ispitit între zidurile lui lume și probleme. Atât că vechea ospetie vieneză și frumusețe a locurilor au avut grijă să nu lase prea mare răgaz lucrului. Cei mai activi membri s'au dovedit și de rândul acesta Francezii. Pe lângă nelipsiții Jules Romains și Benjamin Crémieux, a apărut Julien Benda, filosoful eseist de la Nouvelle Revue Française, care a prezidat una din adunări. Propuneri, moțiuni, discursuri. intervenție pentru așezarea din nou în șea a unei discuții care alunecase, glume, avânt, curtenie și uneori mână tare, toate erau puse, cu voe bună și luare aminte, la îndemâna liniștitului John Galsworthy, ca să ție în făgașul cel bun atâtea ființe aprinse și gata să se ciocnească. Meritele centrului francez pentru ceace PENClubul a izbutit să ajungă ar fi vrednice de cea mai caldă prețuire, dacă n'ar fi tot el care a adus cu sine obiceiul de-acasă al punctelor de vedere politice și al principiilor doctrinare cu valoare în sine. Mă tem că bună parte din zbuciumul de astăzi al PENClubului față de biruința în atâtea țări a curentelor dictatoriale de dreapta se datorește acestei înrâuriri franceze. Mi-aduc aminte că la Bruxelles, când protestam în plină ședință, nu mai știu cu ce prilej, că a discuta mai departe cum se discuta, însemna să facem politică; Georges Duhamel, care ședea pe scaunul din fața mea, s'a întors către mine, cu privirea lui spirituală de sub ochelarii puși pe după ureche, și mi-a zis mirat într'adevăr: «Crezi că facem altceva aici decât politică?» O politică a drepturilor omului și a libertății oricărei păreri rostite artistic, dar nu mai puțin o politică și care a dus la conflicte atât cu lumea de afară cât și în sânul însuș al asociației. Francezii au fost în această privință neînduplecați. Am impresia că liniștea nu se va putea întoarce decât atunci când puterea lor va fi înlocuită sau slăbită. Pentruca PENClubul să nu sufere, va trebui să se găsească altcineva cu aceeași râvnă pentru idee, simț al organizației și știință a conducerii din umbră, pe care le exercită până astăzi scriitorii francezi. Lucrul e din cale afară de greu și PENClubul va merge mai departe, încă multă vreme, pe acelaș drum semănat de primejdii.

În 1930 PENClubul poposea la Varșovia. Centrul românesc era înfățișat de Jean Bart și de locuitorul de secretar. Radu Dragnea, care se afla în acel timp în capitala Poloniei ca atașat de presă, a însoțit pretutindeni pe delegații români și lucrările congresului, crescând astfel reprezentanța noastră cu încă un membru. Ședințele au fost instructive și strălucite. Cadrul lor s'a păstrat măreț, atât când a fost vorba de discuții, cât și când a fost vorba de festivități. Planul zilelor și împlinirea lui au fost uimitoare și fără greș. În

câte o zi puteam să vedem Casa ovreiască din Varșovia, unde ne primea, ca o elegiacă, dar îmbietoare gazdă, însuș Șalom Asch, cu o întreagă expoziție în jurul nostru, de cărți, reviste și grafice, a literaturii de idiş. Descopeream acolo lucrări și autori dela noi, pe cari nu-i cunoșteam de-acasă. Evreii polonezi puteau să arate această informație bogată, penitrucă au un centru al lor, la Vilna. Câte un mare liric locuia în fața Bucovinei noastre, într'o fermă pe dealurile Ceremușului de pe malul stâng, și voia să știe tot felul de amănunte despre scriitorii și viața românească, de care se simțea foarte aproape. El și alții se legau maicuseamă de delegația românească, pe care o urmăreau și călăuzeau în toate părțile, în propriile taine și în tainele țării slave din câmpiile Vistulei. Nisipurile pe-aici sunt ținute în loc de plantații nesfârșite de pini, care aduc aminte de celelalte plantații de pini, ale Hohenzollernilor, din întinderile de depozite glaciare ale Prusiei. Viața oamenilor, primejduită și ea, încă din zilele șleahței, să fie



Dubrovnik (Ragusa)

ridicată și purtată din loc în loc de vânturile istoriei, a trebuit să fie prinsă, deopotrivă, de așezăminte, ca biserica latină, sau de idealuri, ca panslavismul, care, după ce a apus, cel puțin deocamdată, ca panrusism, își mișcă astăzi pendulul de aur între Varșovia și Praga. Pe o piață de-aici



Mickievici de marmură așteaptă mereu, chiar și după ce unitatea Poloniei e un fapt împlinit. În câte o altă zi eram prin Cracovia, cu palatele și școlile ei de demult, pe unde ne pierdeam căutând urme de-ale Moldovenilor învățați din veacul al XVII-lea. Pe lespezile curții închise între clădiri



Penclubiștii la Rab, insulă dalmatină

a bibliotecii jagelone auzeam pași cunoscuți; la reprezentarea sub cerul plin de stele, din tinda cea mare a Palatului Regal, a unei piese din zilele Mavileștilor, ni se părea că nu suntem singuri și că boieri din cronici ascultă lângă noi.

În 1931 PENClubul, chemat în Olanda, apărea la Amsterdam. Datorită împrejurărilor din țară, unde era de puțină vreme Prim Ministru un membru de onoare al PENClubului englez, pentru întâia oară după atâția ani centrul român nu-și putea trimite un reprezentant. Noroc numai că el avea un membru al său la Haga, pe Ștefan Nenițescu, atașat de presă, care a primit însărcinarea să ia în numele nostru parte la adunarea generală. Lucrarea ei de căpetenie a fost o moțiune destul de buclușe, dacă nu începutul, cel puțin vestitorul necazurilor de mai târziu. PENClubul înțelegea să facă răspunzătoare guvernele pentru orice om prigonit sau întemnițat pentru ideile lui. Moțiunea trebuia să găsească, prin membrii PENClubului, cea mai mare publicitate. Când m'am dus la Prim Ministru ca să-i cer părerea, atât ca om de Stat cu puterea în mână cât și ca membru de onoare al Asociației noastre, am fost zeflemisit și împiedicat să împlinesc porunca Londrei. Aceasta nu mai era o inițiativă de ordin literar, ci de-a dreptul o acțiune politică în care PENClubul n'avea nici dreptul nici pregătirea să se amestece. Niciodată nu m'am bucurat mai mult că nu mi-am făcut datoria. Eram și eu de aceeaș părere.

Scriitorii francezi, doctrinari ai libertății și ai Revoluției, pe cari îi vedeam îndărătul moțiunii, împinseseră iară lucrurile prea departe. Tragedia pentru noi, tragedie amestecată ca în antichitate cu antracte de comedie, era alta. Și, când zic: noi, mă gândesc nu numai la Români. În cazul celor

mai multe centre, dacă nu există o atârnare față de guverne, există însă o destul de strânsă legătură de colaborare. În unele țări PENClubul seamănă ai-doma cu o simplă secție a unui serviciu de propagandă în străinătate. Centrul primește o subvenție, delegații la adunarea generală capătă cheltuielile de drum din aceleași fonduri, iar, dacă însăș adunarea generală se face în acea țară, după încuviințarea prealabilă a guvernului, acesta ia asupra lui organizarea și mai cu seamă, finanțarea. În asemenea împrejurări i-ar fi stat bine PENClubului național să se ridice într'o bună zi ca judecător al propriului guvern! Dar mai era ceva, mai adânc. În țările din centrul și din răsăritul

Europei, PENClubul, atât prin membrii cât și prin activitatea lui, nu mai arată de fel ca o mișcare de stânga. Un patriotism sigur de sine și care poartă pe umerii lui, fără să-i simtă greutatea, mantia cu stele a celor mai înaintate cuceriri sociale și politice, umple asociația cu spiritul lui și-i duce pașii. Declarațiile de internaționalism cu orice preț sunt întâmpinate cu neîncredere și nu sunt puse în aplicare decât într'o oarecare măsură. De aici și primejdia de rupere în două a PENClubului, furat prea mult de controversele politice ale timpului și încercând să ridice un steag pe care cei mai mulți din comunitate nu-l mai pot recunoaște ca fiind al lor.

În 1932 PENClubul ajungea în sfârșit, după ce atâta se ferise, la Budapesta. Noi, Români, și împreună cu noi și alții, nu fuseserăm prietenii acestei idei, din temere tocmai pentru ideile cele mai dragi ale PENClubului. În nici o țară naționalismul nu e astăzi mai vulcanic și toată viața publică organizată ca un protest împotriva unei așa zise nedreptăți a istoriei. În ce privea în deosebi pe Români, Iugoslavi, Cehoslovaci, Austrieci și Italieni, ne puteam găsi în starea să fim prinși în valurile acestui protest. Au fost clipe când ne-am îndoit dacă lucrul nu s'a întâmplat: înaintea Ungariei milenare făcute din flori în grădina unei stații balneare de pe lacul Balaton, a plimbării oficiale prin piața provinciilor înstrăinate, sau a cuvântării lui Jules Romains



dela masa primăriei Budapesta. În al doilea rând, scriitorii unguri înșiși se găseau desbinați într'un grup foarte aproape de principiile politice ale Ungariei de astăzi, care organiza congresul PEN Clubului, și altul, mult mai aproape de principiile PENClubului însuși și exclus dela program. PENClubul s'a găsit în împrejurarea, destul de neplăcută, să fie găzduit și sărbătorit de cel dintâi și să ignoreze sau să ia contact mai mult clandestin, ca să n'aducă jicnire gazdei, cu cel de-al doilea, cum a fost vizita la scriitorul ostracizat Hatvany. Centrul român era înfățișat de Victor Eftimiu și de locțiitorul de secretar.

«Scriitorii din toată lumea, cari s'au adunat la Budapesta pentru o săptămână de cunoaștere și de lucru, n'au uitat să pună în ordinea de zi a congresului lor problema păcii. Ea avea această formulare: În ce fel membrii PENClubului pot servi cauza păcii în afară de orice politică, și urma să fie organizată de delegația germană ca o serie de comunicări și de discuții. În ziua hotărâtă s'a constatat că delegația germană făcuse mai mult decât i se ceruse, dar nu ce i se ceruse, și marea ședință n'a mai putut să se ție. Aceasta n'a împiedicat apariția părerilor în materie și de-atâtea ori ciocnirea lor de fulger. Pacea se pare că nu poate fi discutată niciodată în liniște, nici chiar între pacifiști.

O adunare internațională de scriitori nici nu se poate închipui fără această preocupare, ca de altminteri, orice adunare la fel, de orice breaslă. Pacea începe, să fie ca oceanul, mijlocul de legătură între cele mai depărtate popoare și o stare firească intercontinentală. Să o primim ca atare și să ne încredințăm ei. Să înțelegem în același spirit, mai larg, și luptele care se dau pentru ajungerea până acolo, la orizontul oricărei liniști, cu mirajul unei lumi noi mai bune și cu plutirea fără piedică sub constelațiile, aproape să le apuci cu mâna, ale tuturor idealurilor. Suntem doar mai în domeniul oamenilor de închipuire decât oriunde aiurea. Oricui pe pământ i s'ar putea închide, cu lanțuri de datini și de imperative, un fragment de lume, dar nu lor. M'am trezit de aceea luând parte și eu la discuție și ajutând-o, cât mă iertau puterile, să înainteze, cu toate că aș fi vrut-o lăsată în seama altor cercuri și prilejuri...

Când este vorba de atitudinea PENClubului față de problema păcii, am avut impresia chiar la Budapesta că s'ar putea strânge elementele unui adevărat istoric al ei. La început, la acel început când a fost numai cuvântul dela Londra, se urmărea crearea de legături între scriitorii tuturor țărilor, cunoașterea lor personală prin schimb de vizite, puțința discutării împreună în fiecare an a unor probleme generale. Mișcarea, din jurul unor mese cu sticlărie, tacâmuri

și șervete de o strălucire anglo-saxonă la un restaurant londonez, s'a revărsat însă în lumea largă și a prins mai mult poate decât orice așteptări. I se adăuga astfel conștiința unei mai mari puteri și freamătul, mai greu de înfrânat, al ideologiilor continentale. PENClubul încăpea încet pe planul înclinat al acțiunii. Ceeace se înțelegea dela sine înainte, că organizația, în ultimă analiză, lucrează pentru pace și că punerea la un loc a scriitorilor de diferite naționalități înseamnă cel puțin o manifestare a unei dorințe și puțințe de apropiere între națiuni, căuta o formulare precisă. Ea era încă destul de generală și putea întruni, cum a întrunit, toate voturile. S'a auzit întâia oară la Haga și și-a găsit loc în statutul Federației Internaționale a PENCluburilor, cu următoarele trei puncte:

1. Literatura, dacă știe de națiuni, nu știe de hotare, și schimburile literare trebuie să rămână



John Galsworthy într'un grup de scriitori la mijloc; la stânga lui Jules Romain și d-na Dawson Scott, la dreapta Duhamel.

tot timpul neatârnat de accidente de viață politice a popoarelor.

2. Membrii PENCluburilor cred că, în orice împrejurări și cu deosebire în timp de războiu,



respectul operelor de artă, avut obștesc al omenirii, trebuie să fie menținut mai presus de patimile naționale și politice.

3. Membrii PENCluburilor își vor folosi tot timpul înrăurirea, care ar putea decurge din persoana și scrierile lor, în sprijinul bunei înțelegeri și al respectului reciproc între popoare.

La Budapesta s'a încercat un pas mai departe. El a întâmpinat împotriviri și n'a putut fi făcut decât cu unele amendamente de îngrădire. A fost ca un semnal, cel dintâi, că nu trebuie să se treacă peste anumite margini...

Passul acesta mai departe era o mișcare prin care se hotăra să se protesteze pe lângă acele guverne, care ar pune piedici libertății de păreri a scriitorilor. Am crezut că oricât se vorbea de limpede despre punctul de vedere literar și nu politic, nu era mai puțin o alunecare într'un domeniu, care poate fi tot atât de respectabil, dar unde și criteriile și luptătorii sunt alții. Principiul în sine e un bun câștigat încă de Revoluția franceză, nu numai pentru scriitori, ci pentru orice cetățean al lumii, dar transformarea lui într'o metodă de acțiune a PENClubului ni se părea tot pe atât primejdioasă, pe cât nerodnică... In cele din urmă a trebuit să se dea întâmpinărilor noastre o formă, care să intre în textul primit cu unanimitate. Protestul se face de comitetul executiv, dar numai la cererea unui PENClub prin comitetul lui și cu valabilitate numai pentru țara de origine a acestuia. Principiul înaintaților și al activiștilor era scăpat. Împrejurările în care el se putea aplica îi luau însă orice primejdie de surpriză locală sau de manifestare de solidarizare universală, pentru cazuri și interese care de obicei nu se cunosc decât de prea puțini. Scriitorii din PENClub rămăneau aceiași prieteni ai păcii și apărători ai celor nedreptățiți, dar fără să se transforme într'o simplă secție a vreunei Ligi a drepturilor omului și fără să lase nimănui, nici celor mai prepuelnici, impresia că servesc vederile, chiar numai prin găsire pe aceeaș cale, ale unor direcții spirituale extremiste».

Adunarea generală din anul următor dela Ragusa, în 1933, și se pare că și aceea de anul acesta, dela Edinburgh, n'au mai putut scăpa de urmările stăruirii în acest făgaș. Fumul dela focul care a ars cărțile neplăcute noului regim german, a împăenjenit toți ochii și a înecat toate piepturile. Exodul scriitorilor urmăriți de rasiști și aflarea unora dintre ei la adunările PENClubului, ca membri ai lui, au desăvârșit învălmășeala. Scriitorii s'au găsit ruși în tabere și ședințele aproape nu s'au mai putut ține. La Ragusa, delegația română a fost cea mai bogată pe care am avut-o vreodată: Victor Eftimiu, ca nou ales președinte, Ion Sângiorgiu, ca secretar, Liviu Rebreanu, Corneliu Moldovanu, Ion Pillat, fostul

locuitor de secretar, la care, dacă se adaugă și soțiile unor membri, ele însele artiste, dramatice sau plastice, numărul Românilor prezenți s'a ridicat la zece. La Edinburgh nu s'au putut duce decât Victor Eftimiu și Leopold Stern. In răstimp însă împrejurările se schimbaseră, nu numai în lăuntrul PENClubului internațional, dar și în acela al PENClubului român. Se alesese în sfârșit un comitet. Se înghebaseră întâile statute scrise. Se deschiseseră porțile unui mai mare număr de membri. Pentru noua istorie trebuie și un alt cronicar. Eu mă mulțumesc numai cu câteva cuvinte de încheiere.

Viața PENClubului român s'a îmbogățit prin înființarea unei subsecții a scriitorilor unguri din Transilvania la Cluj. Pusă mai de mult la cale, amânată și reluată în lupta punctelor de vedere deosebite, cum se simte și din articolul lui Nichifor Crainic în «Gândirea», «PEN Clubul românesc» din Septembrie 1927, ea s'a încheiat curând după congresul dela Budapesta, unde a apărut și președintele ei de mai târziu, contele Nicolae Bánffy. Întâiul pas în activitate a fost o serie de conferințe despre legăturile dintre scrisul și scriitorii români și unguri, care însemnau și un punct de program. PENClubul are rostul, între propriile hotare, să facă în folosul conlocuitorilor, când ei sunt de altă limbă și cultură, ceea ce urmărește să ajungă în lumea fără hotare a scriitorilor de pretutindeni. Subsecția ungurească dela Cluj e întâia formă de colaborare, sinceră și efectivă, între scriitorii români și unguri. De n'ar fi realizat decât acest lucru și PENClubul și-ar fi îndreptățit existența printre noi. Mă bucur că vechea conducere a PENClubului român a putut să treacă noului comitet deslegată această problemă, destul de controversată, descărcându-l de orice răspundere și îngăduindu-i, în schimb, să aibă toate foloasele unei viitoare împreună activități.

Ceea ce s'a putut câștiga în țară, între locuitorii de diferite naționalități, s'a căutat să se ajungă, tot prin PENClub, între noi și literaturile vecine. Aș îndrăzni chiar să spun că puținul făcut până astăzi, în această ramură, se poate așeza între cele mai originale și mai pline de perspectivă dintre îndeletnicirile «cursului vechiu» al PENClubului român. Literatura bulgară modernă ne era în totul necunoscută; nu se mai poate zice acelaș lucru de când a apărut, prin grija PENClubului, «Nopti la hanul din Antimovo», volumul de puternică observație dobrogeană al lui Iordan Iovcov, Sadoveanu bulgar. La fel și cu literatura modernă grecească; iată însă în românește «Stânca Roșie», romanul de tinerețe și de scripore de mare elenică al lui Gregorios Xenopoulos. Deopotrivă, cu literatura modernă ungară din Transilvania; romanul, care se găsește sub tipar, al lui Iosif Nyirő, săcuil plin de un tragic talent, «In jugul Domnului», ne va spăla de această ocară. De



asemenea cu literaturile sârbă, cehă, poloneză; opere reprezentative vor apărea și din ele la timp. E poate cea mai frumoasă sarcină lăsată literaturii: să deschidă o poartă către sufletul altor popoare. Până acum porțile noastre către sufletul popoarelor vecine au rămas zăvorâte. PENClubul român a cutezat să strice rugina și să tragă puțin zăvorul. Cei de dincolo au făcut ochi mari de uimire și de bucurie.

Cei zece ani de viață ai PENClubului, pe care am încercat să-i schițez aci, mai ales în răsfrângerea lor românească, și-au avut însă o încheiere dureroasă. Președintele lui, marele romancier englez, John Galsworthy, a murit pe neașteptate. Schimbarea președintelui român a corespuns și cu schimbarea președintelui internațional. Wells e un scriitor de dimensi, dar l-am văzut prezidând și nu m'a ajutat prin nimic să uit pe Galsworthy. Să mi se dea voie să sfârșesc prin acest slab plâns de clopote. Anii nu sunt decât niște țesătoare, la mii de răsboaie, ale amintirii.

«Iată că se apropie opt ani de când l-am cunoscut pe scriitorul englez John Galsworthy. Nu cetisem încă nimic din el și nu mi-l închipuim în niciun fel. Eram în întâiele mele zile londoneze, niște zile strălucite de Maiu, cu adevărate păduri de bujori înfloriți în toate colorile, în Kew Garden. Flămânzeam de viață engleză și o căutam în toate părțile. Și într'una din seri Beza m'a dus la o cină a PENClubului.

Când am ajuns, într'o sală lungă de restaurant la etaj, grupuri, grupuri stăteau de vorbă, creșteau și se desfăceau. Intr'un colț al mesei plină de cristaluri se frământa un domn îmbrăcat în haine de seară fără greș, spunând ceva, când la dreapta, când la stânga, răgușit, mai mult scurt, cu ochii albaștri, cu mustața de un galben copt bătând în roșu. — «Wells!» îmi șoptește însoțitorul meu. În mijlocul sălii, sub unul din marile candelabre ca sub un duș de lumină, se așezase un adevărat uriaș. Vecinii îl ascultau și izbucneau într'un râs cu explozii. Numai el vorbea mai departe liniștit, fără să ia parte, ca o recitare. Din când în când își potrivea ochelarii sau mișca un picior adăpostit într'o lărgime de pantalon că ar fi încăput în el Cromwell întreg, așa cum se vedea lângă Westminster Abbey, cu pălăria cu margini mari și cu pintenii lungi cu tot. «Chesterton!» mă lămurște aceeaș călăuză. Și am trecut așa, căutând pe gazda acelei seri, ca să-i fiu înfățișat, pe dinaintea întregii literaturi engleze contemporane, adesea cu figuri pe care le cunoșteam din fotografii sau din cărți, dar de multe ori și cu nume pe care nu le auzisem niciodată. Gazda acelei seri era John Galsworthy.

După aceea l-am văzut atât la Londra cât și aproape în fiecare an tot în alt oraș al Europei, la Bruxelles sau la Budapesta, la Varșovia sau la Viena.

M'am deprins cu apariția lui înaltă și dreaptă, cu vorba cumpătată și împăciuitoare. L-am cetit. În seara întâia știa de o revistă la care scriam, cu un orizont larg, «Idea Europeană». Mai târziu putuserăm să vorbim și de alte lucruri românești. Se informa, după Budapesta, unde congresul PENCluburilor a fost pus la atât de grea încercare și bunul președinte trebuia să ni se arate pentru cea din urmă oară, se informa când vor putea scriitorii din toată lumea să se adune și la București? Scriitorii din toate țările pământului se vor putea strânge în capitala României, mai curând sau mai târziu, dar fără el. John Galsworthy ne-a părăsit pe neașteptate, cu tâmpelile abia încununate de Premiul Nobel.

Nu știu dacă trecuseră două săptămâni de când îmi răspunsese mulțumind la telegrama mea de felicitare. Mă gândisem chiar la întreprinderea de spaimă a unei «Forsyte Saga» în românește, romanul cuprinzător cât o lume, aparte, dârză și biruitoare, societatea de mijloc engleză, cu atâtea rădăcini în viață. Cred că am stat de vorbă și cu omul dela noi, care trebuia să se încingă la munca cea grea. Veți zice că astăzi cu atât mai mult trebuie să stăruim, pentru amintirea bătrânului prieten plecat pentru totdeauna dintre noi. Dar unde mai e dorința ca să-i facem o bucurie, gândul că întâiul volum avea să încapă în mâinile lui, amestecul lui viu în toată această punere la cale și împlinire treptată a ei, care, fără el, își pierde orice reazim? Răsfoiesc numărul din Februarie al revistei PENClubului englez, «P. E. N. News». Două pagini sunt acoperite de telegramele de părere de rău, așezate cinstit după alfabet. Intre Polonia și Spania o întâlnesc și pe a României, și îmi recunosc textul trimes cu durere adevărată, într'o dimineață cu fulgi mari, cari începeau să aștearnă ca un giulgiu de uitare. O viață frumoasă și mândră se oprise în loc. Resorturile ei plesniseră deodată.

John Glasworthy s'a născut, cred, la 1867 și a învățat la Oxford ca să fie avocat. A desbrăcat însă curând toga, de dragul călătoriilor și al literaturii. Intr'un drum, într'adevăr englez, între Adelaida și Africa de Sud, a întâlnit pe Conrad, care dacă nu i-a dat un model literar, pe care l-a avut mai mult în Turgheniev și în Maupassant, i-a dat un îndemn la scris și o prietenie până la moarte, cel mai Englez dintre Englezi și acest polon britanizat. Romanul care îl descopere ca scriitor, după multe dibuiri, sub pseudonim, «Proprietarul» (Man of Property), e din 1906. Era întâiul din seria fericită «Forsyte Saga». Pe cel din urmă «Deșertul înflorit», îl dăduse la tipar cu puțin înainte de moarte. Ziua de 31 Ianuarie 1933 a pus capăt unei strălucite cariere literare.

Galsworthy era de mulți ani președinte al P. E. N. Clubului dela Londra și ca atare, preșe-



dintele Federației PENCluburilor din toată lumea. Greu ne putem închipui, toți câți l-am văzut la lucru, asociația aceasta de scriitori, fără omul de o vază recunoscută, cu un cumpăt fără pereche și pătruns de însemnătatea celor puse la cale. Nelipsit la ședințe sau la plimbările de cunoaștere, prin țara care ne poftise, el se pricepea ca nimeni altul și fără să se scoată în vedere, să spună cuvântul potrivit la locul potrivit, sau să dea cel mai frumos element de decor, fie la o recepție de rege, fie la o serbare populară. Il văd încă, privind cu un ochiu destul de îndepărtat valurile unei ședințe contradictorii, stăpân pe sine și hotărît să nu se amestece decât în ultimul moment. Atunci citea o lămurire sau o declarație cu fraze gândite, printre care scăpa grăunțe de umor. Zâmbeau chiar cei mai îndârjiți și împăcau sau amânau ciocnirile cu un an, pentru alt colț al Europei. Adunarea scăpase însă, fără zguduire, de vreo retragere sau dizolvare zgomotoasă.

Primise premiul Nobel, dar boala care-l slăbise, nu l-a mai iertat să se ducă în Decembrie la Stockholm. Ceeace a mai putut face a fost ca, din toate coroanele suedeze primite, să alcătuiască un fond ale cărui venituri să treacă P. E.

N. Clubului. E vorba de vreo 250 de lire sterline anual. Oricât de însemnată ar fi suma, ceeace trage mai mult în cumpănă e darul acesta total. Poate că legăturile făcute prin PENClub și-au avut și ele partea în repede răspândire pe tot pământul a operei lui Galsworthy și el n'a vrut să se lase îndatorat nici după moarte. Gândul a fost însă bun și mare. Numele lui în primejdie să pălească treptat, s'a aprins deodată și rămâne. Președintele nu mai e, dar continuă.

Comisia de cooperare intelectuală între popoare și-a pierdut pe unul din membrii subcomisiei pentru literatură. Ea îl va înlocui. Dar ce ne vom face noi, cari nu vom putea uita, când nu vom mai descoperi pe nicăeri făptura, cu care ne deprinseserăm și care ne dădea încredere? Mi-e frică de întâia întâlnire, fără el. Pământul fostei republici a Ragusei îl aștepta și îl așteptam și noi, iar John Galsworthy, de-acolo de unde e, nu mai poate mulțumi nici portul cu ziduri de cetate medievală și nici mulțimea solilor de artă alergați din toate unghiurile ca să-l înconjure din nou, cu acelaș inel multicolor al lui Saturn».

EMANOIL BUCUȚA



Insigna Congresului dela Ragusa